

TELEVİZYON VE SALDIRGANLIK

Doç. Dr. Ali DÖNMEZ*

GİRİŞ

Televizyonda ve genel olarak yayın araçlarında gözlenen saldırganlığın çocuk ve yetişkinler üzerindeki etkisi Avrupa ve Amerika'da, özellikle de, Amerika Birleşik Devletlerinde güncelliğini hemen hiç yitirmeyen, ulusal ölçülerde dikkatleri çeken, ve araştırılması için büyük paraların harcandığı bir konudur. Ülkemizde ise henüz yeni yeni ve öyle görülüyor ki, yalnızca, basında dikkatleri çekmeye başlamıştır. Özellikle 1987 yılında gösterilen bir TV filminden sonra o filmdeki intihar olayına benzer bir dizi intihar girişimi bu dikkatleri çekmede etkili olmuştur. Televizyonda saldırgan davranışların sergilenmesi (a) çocukların kişiler arası ilişkilerde karşılaştıkları sorunları çözme yolu olarak şiddeti öğrenecekleri ve kullanacakları, (b) insanların şiddetin yol açtığı acılara duyarsız hale gelecekleri, ve (c) hem çocuk ve hem de yetişkinlerin yeni saldırgan davranışlar öğrenecekleri korkusu ile eleştirilmektedir.

Dolayısıyla, bu alanda yapılan araştırmalar, temelde, "değişik biçimlerde televizyonda sergilenen şiddet eylemleri izleyenlerde saldırganlığı arttırmakta mıdır?" ya da diğer bir deyişle, "TV'de saldırganlıkla izleyenlerde saldırganlık arasında nedensel bir ilişki var mıdır?" sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadırlar.

Saldırgan davranışların değişik nedenleri olabilir. Bunlardan en önemlilerinden birinin öğrenme olduğu konusunda ise kuşku yoktur. Televizyonun gerçek yaşamdaki saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi de, izleyenlere bildikleri saldırgan davranışları anımsatma, yeni saldırgan davranışlar öğretme, bunlara hangi durumlarda vane zaman başvurulabileceği konusunda fikir verme ve bu yolla saldırgan davranışları arttırma biçiminde olabilir. TV'nin çocuklar üzerindeki etkileri ile ilgili araştırmaların büyük çoğunluğu gözleme dayalı öğrenme adı verilen daha geniş bir araştırma alanının bir bölümü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Daha sonra özetlenip üzerinde durulacak olan bazı araş-

tırmalara temel oluşturması nedeniyle bu kavram üzerinde biraz durmak yararlı olacaktır.

Gözleme Dayalı Öğrenme

Gözleme dayalı öğrenme üzerinde çalışan araştırmacılar, daha çok, çocuk ya da yetişkinlerin davranışlarının, başkalarının davranış ya da değerlerinden etkilenecek değişmesi ya da biçimlenmesi üzerinde dururlar. Gözleme dayalı öğrenme konusundaki çalışmalar TV izlemenin çocuklarda başkalarına yardım etmeye isteklilik, kendini kontrol edebilme yetisi, dil kurallarını öğrenme gibi değişik bakımlardan etkili olduğunu göstermektedir. TV ya da filmlerde başkalarının davranışlarını gözleme, daha önceden bilinmeyen bazı davranışları öğretebilir, paylaşmayı arttırabilir. Gözleme dayalı öğrenme toplumsallaşma süreci içinde pek çok davranışın öğrenilmesini içerdiği için, gözlemsel bir öğretmen olarak televizyon, hem araştırmacıları hem de sokaktaki adamı büyük ölçüde ilgilendirir.

Gözleme dayalı öğrenme ile ilgili temel kavramlardan biri *modelden öğrenmedir* ki, başkalarının; filmlerde, televizyonda, yazılı yayın araçlarında ya da doğrudan gözlenen, davranışlarından öğrenme demektir. Gözleme dayalı öğrenmeye bilimsel olarak ve psikolojik anlamda ilk dikkati çekenler Bundura ve Walters (1963) olmuştur. Bu yazarlar, önceden bilinmeyen gözlenmiş tepkileri gözlemden çok sonra anımsama ve tekrarlama gizilgücünü, gözlenmiş bir davranışın gözlem anında tekrarlanmasından ayrılmışlardır. Bir çocuk, örneğin, küçük kardeşine eziyet etmenin yeni bir yolu gibi, yeni bir davranış örüntüsünü *uygulamaya koymaksızın*, ya da kendi eylemleri için bir yol gösterici olarak kabul etmeksizin öğrenebilir. Ancak, öğrenme bu kabulün önkoşuludur. Dolayısıyla, bu görüşün bir doğurgusu olarak, bir çocuk gözlem yolu ile hemen tekrarlamayacağı yeni bir davranışlar dizisini öğrenebilir. Fakat, daha sonra farklı bir durum içine konulduğunda, örneğin, kızgın olduğu ya da engellendiği bir durumda bu yeni davranışlara başvura-bilir.

Gözleme dayalı öğrenmenin iki çeşit etkisi olabilir: (1) doğrudan taklide dayalı / karşı-taklide dayalı, (2) ketleyici / kolaylaştırıcı. Doğ-dan taklitte çocuk modelin davranışını olduğu gibi kopye etmeye çalışır. Doğrudan karşı-taklitte ise, etkin bir biçimde, kopye etmekten kaçınır; örneğin, sıcak sobaya dokunarak elini yakan oyun arkadaşını gördükten sonra sobaya yaklaşmaz ya da dokunmaktan bilinçli olarak kaçınır.

Gözleme dayalı öğrenmenin kolaylaştırıcı etkisi modelin davranışı ile aynı sınıftan olan fakat biçimsel bakımdan farklı davranışlarda bulunmayı kolaylaştırmak biçiminde görülebilir. Örneğin, anababasını Kızılay'a giysiler bağışlarken gören çocuk bundan sonra oyuncaklarını kardeşi ile paylaşmaya başlayabilir; ana-babasının davranışlarından paylaşma fikrini çıkarmıştır. Saldırganlığın gözleme dayalı olarak öğrenilmesi söz konusu olunca, kolaylaştırıcı etkisi özellikle önemlidir. Televizyondaki şiddet genelde silahları, özel olarak da, tabanca ve tüfeği içerir; ve genellikle, çocukların bunlara ulaşmaları güçtür. Bu nedenle de, doğrudan taklit, çoğu kez olanaksızdır. Fakat başka türden saldırgan davranışlarda bir artışa yol açarak, hâlâ saldırganlığı kolaylaştırıcı yönde etkili olabilir.

Bunun tersine, televizyonda şiddeti gözlemenin, gerçekte, saldırgan içtepileri boşaltarak ya da gözleyeni saldırgan davranışı için cezalandırılacağına inandırarak saldırgan davranışlara ket vurabileceği de ileri sürülmektedir.

Buraya kadar söylenenlerden gözleme dayalı öğrenmenin üç aşamayı içerdiği anlaşılmış olmalıdır: (1) gözlemcinin modeli gözlemesi, (2) gördüklerini öğrenmesi ve anımsaması, (3) modelin davranışını kendi davranışı için bir rehber olarak kabul etmesi.

Gözleme dayalı öğrenme yaklaşımına göre (Liebert ve Fernandez, 1970) bir çocuk başkalarını gözleyerek yalnızca yeni davranışlar öğrenmekle kalmaz, ayrıca, saldırgan davranışlara başvurmanın ya da böyle davranışlardan kaçınmanın uygun olduğu zaman ve ortamları da öğrenir. Diğer bir deyişle, kendi davranışları ile ilgili kararı verirken gözlemden elde ettiği bilgilerin tümünü kullanır. Bu süreç içinde iki etmenin-dolaylı sonuçlar ve modelin statüsü-özellikle önemli olduğu görülmüştür.

Dolaylı sonuçlardan davranışının bir sonucu olarak ödül ya da cezalar biçiminde modelin başına gelenler kastedilmektedir. Bu sonuçlar olumlu ya da istendik olduklarında dolaylı ödüller; olumsuz olduklarında ise dolaylı cezalar adını alırlar.

Bir çok çalışma yüksek statülü modellerin düşük statülü modellerden daha fazla taklit edildiğini göstermiştir (Lefkowitz, ve arkadaşları, 1955; Harvery ve Rutherford, 1960). Yüksek statülü ya da konumlu model taklit edilebilir çünkü, onun neyin kabul edilebilir, onaylanabilir ya da neye izin verilebilir olduğunu bildiği varsayılır. Yüksek konumlu model bazen de, gözlemcinin onun konumuna gelmek iste-

mesi ve bunu da yalnızca modeli taklit ederek başarabileceğini düşünmesi nedeniyle taklit edilir.

Ancak modelden öğrenme yalnızca modelin davranışlarının öğrenilip eyleme dönüştürülmesini açıklar. Modelin davranışlarının kendilerinden farklı ama aynı sınıftan başka davranışların öğrenilmesi üzerinde de etkili olduğu yolunda bulgular vardır. Bunlar nasıl açıklanabilir? Aşağıda Leonard Berkowitz'in (1984) bu soruya yanıtı kısaca özetlenecektir.

Bilişsel Yeni - Çağrışımçılık ve Etkinlik Yayılması

Daha önceleri yayımların etkisini yukarıdaki gibi ve koşullanma (pekiştirilen davranışlar öğrenilir) görüşü çerçevesinde açıklayan Berkowitz son zamanlarda (1984) bu görüşün, özellikle modelin davranışının aynı olmayan davranışların öğrenilmesi konusunda yetersiz kaldığı sonucuna vararak başkaları tarafından geliştirilen (Anderson ve Bower 1973; Landman ve Manis, 1983) bilişsel yeni-çağrışımçılık görüşünün, yayımların etkisini daha iyi açıklayabileceği önerisini ortaya atmıştır. Buna göre, bellek, her biri çağrışım bağları ile birbirine bağlı birimlerden oluşan bir örüntüler toplamı olarak görülür. Bu bağların ya da birimler arası yolların gücü zamanda yakınlığı, benzerliği ve anlam bakımından ilgililiği de içine alan bir dizi etmenin bir işlevi olabilir.

Berkowitz bu açıklamasına bir de Collins ve Loftus (1975) tarafından geliştirilen *etkinlik yayılması* kavramını eklemektedir. Buna göre, bir düşünce ögesi bilinçte ön plana çıktığında, bu özel birimden ya da merkezden çağrışımsal bağlar ya da yollardan öteki birimlere yayılır (Berkowitz, 1984). Bu süreç bir hazırlayıcılık etkisine yol açabilir. Kavram etkinleştirildikten bir süre sonra ilişkili düşünce öğelerinin tekrar anımsanma olasılıkları artmaktadır. Sanki etkinleşmiş olan birimde, onun ve ilgili diğer düşünce ve duyguların etkinleşmesini kolaylaştıran bir uyarılma yeteneği kalmış gibidir. Böylece, şiddet içeren bir filmin telkin ettiği düşünceler anlamsal olarak ilişkili başka düşünceleri de bilinçte çıkarabilir ki, bunlar da seyircilerin daha başka saldırgan duygu ve düşüncelere sahip olmaları olasılığını artırır. Bütün bunlar kendiliğinden (otomatik olarak) ve fazla düşünmeye gerek kalmaksızın olup bitebilir.

Berkowitz (1984) Bower'in (1981) bellek-heyecan örüntüsü görüşünden de yararlanmaktadır. Buna göre, düşünceler, anılar ve duygular arasında çağrışımsal bağlar vardır. Belli bir heyecan örüntüsü içindeki bileşenlerden herhangi birinin etkinleşmesi bağlı olduğu diğer

birimleri de etkinleştirmek eğilimindedir. Öte yandan, bir eylem fikri ya da hayali, seyircileri o eylemde bulunmaya hazır duruma getirebilir.

Berkowitz'in (1984) televizyonun saldırganlık üzerindeki etkisine ilişkin açıklamasını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz: saldırganlığı gözleme seyircilerde saldırganlıkla ilgili düşünce ve fikirlerin uyarılmasına yol açar; bu düşüncelerdeki etkinlik duygulara ve davranışsal eğilimlere yayılır, gözleyenleri saldırgan eyleme daha bir hazır hale getirir. Televizyonun, ayrıca, saldırganlığın, yerine ve zamanına göre, kabul edilebilir ya da onaylanabilir olduğu düşüncesini güçlendirici etkisi vardır.

Çocuk ya da yetişkin, insanların televizyondan, ya da genel olarak, yayın araçlarından nasıl etkilenebileceklerini böylece ana çizgileri ile belirledikten sonra, bu alanda yapılan bazı araştırmalar ve bunlardan elde edilen bulgular gözden geçirilecektir.

Ancak, televizyonda şiddetin çocuk ve yetişkinler üzerindeki etkileri ile ilgili araştırma sonuçlarına ilişkin olarak 1970'lerde başlayan bir tartışma (Freedman ve arkadaşları, 1978) sürüp gitmektedir. Bu nedenle, ilgili araştırmalar üç bölümde gözden geçirildikten sonra, bunların sonuçlarının ne anlama geldiğine ilişkin tanınmış bazı araştırmacıların görüşlerine yer verilecektir. Tartışma araştırma sonuçlarının televizyonda ya da genel olarak yayın araçlarında şiddetin izleyenlerde saldırganlığı arttırıp arttırmadığı, ya da televizyonda saldırganlıkla izleyicilerde saldırganlık arasında nedensel bir ilişkinin bulunup bulunmadığı sorusunun yanıtı üzerinde çıkmaktadır. Bu soruya bazı yazarlar "evet" yanıtı verirken diğer bazıları bundan pek emin görünmemekte ve dolayısıyla kesin bir şey söylemenin olanaksız olduğunu ileri sürmektedirler. Aşağıda bu alandan yapılan araştırma sonuçları çok genel olarak gözden geçirilecektir.

Araştırma Sonuçları

Yukarıda araştırma sonuçlarının üç alt başlık altında sunulacağı belirtilmişti. Bunlar (a) laboratuvar deneyleri, (b) alan deneyleri ya da doğal deneyler, ve (c) ilişkisel (korelasyonel) çalışmalardır. Aşağıda bunlar sırasıyla ve özet olarak sunulacaktır:

Laboratuvar Deneyleri

Laboratuvarda gözlenen televizyonda saldırganlığın, gözleyenlerin saldırgan tepkilerinde, gözlemden hemen sonra ve kısa süreli bir artışa neden

olduğu konusunda hemen bütün araştırmacıların anlaştığı söylenebilir (Freedman, 1986; Russel ve ark., 1986; Berkowitz, 1984).

Saldırganlığın modelden ya da taklide dayalı olarak öğrenilebileceği Bandura ve arkadaşlarının (Bandura, Ross ve Ross, 1961; 1963 a; 1963 b) yaptıkları bir dizi laboratuvar deneyinde gösterilmiştir. Bu tür çalışmalarda izlenen yöntem genellikle bir çok aşamayı içerir. İlk olarak, çocuklar, kendileri bir eylemde bulunmaksızın, yetişkin bir modelin şişirme bir bebeğe karşı TV ekranında gösterdiği bir dizi yeni ve alışılmamış saldırgan tepkiyi gözlerler. Bu tepkiler, yumruklar ve diğer nesnelere saldırgan sözlerin de eşliğinde gerçekleştirilen fiziksel saldırılardır. Modelin davranışını seyrettikten az sonra, çocuklar, daha önceden söz verilmiş olmasına karşın, bazı çekici oyuncaklarla oynamayacakları söylenerek zorlanır ya da engellenirler. Bundan sonra, modelin şişirme bebeğe karşı saldırgan davranışlarda bulunduğu ortama çocukların kendileri konulurlar.

Böyle araştırmalar, genellikle, önceden saldırgan modeli gözleyen deneklerin böyle bir modeli gözlemeyenlerden daha saldırgan davrandıklarını, diğer bir deyişle, saldırgan modeli taklit ettiklerini göstermektedir. Modeli gözleyen çocuklarda saldırganlığın, özellikle, önceden bilmedikleri türden saldırgan tepkilerin daha fazla görülmesi, onların bu tepkileri modelden öğrendiklerinin bir kanıtı olarak görülmektedir. Çocuklar yeni saldırgan davranışlarla ortamın ayrıntıları (bebek, saldırganlık araçları, oda, v.b.) arasında çağrışım kurmuşlardır. Yukarıda belirtildiği gibi, zorlandıktan ya da engellendikten sonra içinde şişirme bebeğin ve diğer nesnelere bulunduğu odaya konulduklarında çocuklar yeni öğrendikleri tepkileri göstererek tepkide bulunmaktadır. Daha başka çalışmalar modelden öğrenme durumunun bazı önemli yönlerini ortaya çıkarmışlardır. Örneğin, Parton ve Geshuri (1971) saldırgan davranışlara hiç çekinmeden başvuran modellerin, bunları çekinerek gösterenlerden daha fazla taklit edildiklerini göstermiştir.

Modelden öğrenme üzerine laboratuvar deneylerinde, gözleme dayalı olarak öğrenilen saldırgan davranışlara gerçekten başvurulup vurulmayacağı, hem modelin ve hem de çocuğun kendisinin davranışının beklenen sonuçlarına bağlı olacaktır. Eğer model saldırganlığı için cezalandırılırsa, çocuk saldırganlığı öğrenebilir fakat ona başvurmaktan korkabilir. Ek olarak, korkmadığı durumlarda bile, çocuk belli bir ölçüde, güdülenmediği sürece gördüğü saldırgan davranışları göstermeyebilir. Bu durum Bandura (1965) tarafından bir deneyde gösterilmiştir. Deneyde çocuklara bir modelin saldırgan davranışlarda

bulunduğu filmler seyrettirilmiştir. Bazı filmlerde model saldırgan davranışları için ödüllendirilmiş, bazılarında aynı davranışlar için cezalandırılmış, bazılarında ise ne ödüllendirilmiş ne de cezalandırılmıştır. Şiddete başvurduğu için cezalandırılan modeli seyreden deneklerin diğer iki gruptakilerden daha az taklide dayalı saldırgan davranışlarda buldukları görülmüştür. Ancak, daha sonra taklit ettikleri için kendilerine değerli bir ödül verildiğinde gruplar arasındaki farkların kaybolduğu ve cezalandırılan modeli gören deneklerin, ödüllendirilen ya da ne ödüllendirilip ne de cezalandırılanı görenler kadar modeli taklit ettiklerine tanık olunmuştur.

Öte yandan, modelden, ya da taklide dayalı öğrenme yalnızca modelin saldırgan davranışlarının öğrenilip eyleme dönüştürülmesini açıklayabilir. Yayın araçlarında özellikle de televizyonda gözlenen saldırgan eylemlerin kendilerinden farklı saldırgan davranışlara yol açtıklarına ilişkin bulguları açıklayamaz (Berkowitz, 1984; Russel ve Thomas, 1986). Berkowitz ve Geen (1966) ve diğerleri araştırmalarında bir boks maçından kesitler seyreden deneklerin daha önce kendilerini kızdıran birine daha yüksek düzeylerde elektrik şoku verdiklerini ya da daha fazla sözlü saldırganlıkta bulduklarını göstermişlerdir. Berkowitz'in girişte özetlenen *bilişsel çağrışımsal örüntüler ilkesinin* böyle davranış ya da sonuçları açıklayabileceği öne sürülmektedir. Saldırgan davranışlar kendileri ile aralarında çağrışımsal bağların bulunduğu başka saldırgan düşünce, eylem fikri, duygu ya da örtülü davranışları çağrıştırarak etkinleştirebilirler. Böylece, bir boks maçında ya da herhangi bir kavgada dövüşen insanların görüntüsü başka bağlamalarda öğrenilmiş saldırganlık düşünce ve fikirlerini, kızgınlık gibi heyecanları uyurabilir ve var olan araçlarla saldırmaya davranışsal bir hazırlık ya da eğilim oluşturabilir. Geen ve Thomas'a (1986) göre, böyle bir çözümleme, bir dizi çalışma tarafından ortaya konan ve artık iyi bilinen "saldırganlıkta silahların etkisi"ni açıklayabilir. Silahların, ister gerçek görüntüleri, isterse TV ekranında ya da filmlerdeki görüntüleri olsun, belki de saldırganlık ve şiddeti çağrıştırmaları nedeniyle, saldırganlığa yol açtıkları görülmüştür (Berkowitz ve LePage, 1967). Aşağıda sonuçları Berkowitz'in bilişsel yeni çağrışımcılık adını verdiği, etkinlik yayılması biçiminde de ifade edilebilen görüşü ile açıklanabilecek bir çok araştırmadan, bir fikir vermek için, yalnızca ikisi kısaca özetlenmiştir.

Lövaas (1961) tarafından yapılan bir deneyde bir çocuk yuvasındaki çocuklara iki koldan birine basma seçeneği verildi. Kollardan biri yumruk atan bir yapma bebeği, diğeri ise bir kafes içindeki topu hare-

kete geçiriyordu. Çocukların yarısına, daha önce, saldırgan, diğer yarısına ise saldırgan olmayan bir çizgi film seyrettirilmişti. Filmi seyrettikten hemen sonra çocuklar kolla hareket eden iki oyuncakla dört dakika birlikte bırakıldılar. Saldırgan çizgi filmi gören çocukların yumruk atan yapma bebeği harekete geçiren kola, saldırgan olmayan filmi görenlerden daha sık bastıkları görüldü. Benzer sonuçlar gene çizgi filmleri kullanan fakat bunların etkisini çocukları araştırmacıdaki şişirilmiş bir balonu patlatmayı ne kadar istedikleri konusunda sorgulayarak değerlendiren Mussen ve Rutherford (1961) tarafından da elde edilmiştir.

Bandura Ross ve Ross (1963 b) kreş çocuklarını her biri bir koşulu temsil eden dört gruba ayırdılar: saldırgan modelin ödüllendirildiği; saldırgan modelin cezalandırıldığı; modelin yalnızca sözel saldırganlıkta bulunduğu; ve modelin bulunmadığı koşullar. İlk iki koşuldaki çocuklara ikinci bir yetişkin erkeğin sahip olduğu bir şeyi elinden almaya çalışırken büyük ölçüde fiziksel ve sözel saldırganlıkta bulunan yetişkin bir erkek modeli gösteren bir filmi seyrettiler. Modelin ödüllendirildiği koşulda saldırgan model başarılı idi ve zaferinin zevkini çıkarırken görülüyordu. Modelin cezalandırıldığı koşulda ise model şiddetle cezalandırılıyordu. Daha sonra, ödüllendirilen modeli seyreden çocukların, hem cezalandırılan modeli gözleyen ve hem de kontrol gruplarındaki deneklerden daha fazla fiziksel ve sözel saldırganlık sergiledikleri görüldü. Tam anlamıyla modelinkinin aynı olmayan saldırgan tepkilere de modelin ödüllendirildiği koşulda, modelin cezalandırıldığı ve filmsiz koşuldakinden daha sık başvurulduğu gözlemlendi.

Özet olarak, laboratuvar deneylerinin yayın araçlarında özellikle de, televizyonda saldırganlığın izleyicilerde saldırganlığı arttırdığı yönündeki görüşleri destekleyici sonuçlar verdiği konusunda aşağı yukarı bütün araştırmacıların anlaştığı söylenebilir. Ancak, televizyonun saldırganlığı arttırıcı etkisinin oldukça kısa süreli olduğu konusunda da genel bir anlaşmadan söz edilebilir. Ayrıca, laboratuvar deneylerinin yapay koşullarda yapıldığını, dolayısıyla, elde edilen sonuçları gerçek yaşama genellenmenin güç olduğunu ileri süren araştırmacılar da vardır (Freedman, 1986; 1984). Bu nedenle, yapaylıkları konusunda daha az eleştirilebilen ve gerçek yaşama genellenebilmeleri daha kolay olan alan deneylerinin sonuçlarına da bir göz atmakta yarar vardır.

Alan Deneyleri

Bu tür deneyler, laboratuvar deneyleri ile karşılaştırıldığında, daha doğal ortamlarda yapılırlar. Denekler koşullara rastlantısal olarak

dağıtıldıktan sonra değişik türlerden televizyon programları ya da film seyrediler, daha sonra da saldırganlıkları ölçülür. Saldırganlığın gözlenmesiyle etkilerinin ölçülmesi arasında geçen süre birkaç saatle, birkaç hafta arasında değişir. Saldırganlık ölçümleri gerçek saldırgan davranışların gözlenmesi biçiminde yapılır.

Feshbach ve Singer (1971) böyle bir alan deneyini yedi yatılı okuldaki erkek çocuklarla yapmışlardır. Deneyde çocuklar 6 hafta için saldırgan ve saldırgan olmayan televizyon programı koşullarına rastlantısal olarak ayrılmışlardır. Saldırganlık ölçümleri araştırma boyunca yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, yalnızca saldırgan olmayan televizyon programlarını seyreden denekler, genellikle, saldırgan programları seyredenlerden daha saldırgandırlar. Aradaki farkın üç okulda anlamlı, birinde anlamlıya yakın, ikisinde anlamsız, birinde ise tersi yönde ve anlamsız olduğu görüldü. Bu çalışmaya ilişkin olarak, saldırgan programların saldırgan olmayanlardan daha çok sevildiği ve saldırgan olmayan programları seyreden deneklerin, daha mutsuz oldukları biçiminde eleştirilmiştir.

Leyens ve arkadaşları (1957) erkek suçlu çocukların okuduğu bir orta okuldaki dört yaşama birimini rastlantısal olarak iki gruba ayırdılar. İki birim bir hafta süreyle her akşam şiddet içeren bir film seyretti; diğer iki birim ise, gene bir hafta süreyle, her akşam nötr filmler seyrettiler. Bütün denekler deneyden önce bir hafta, deney sırasında ve deneyden sonra bir hafta gözlemlendi. Şiddet filmi seyreden birimlerden birinde saldırgan davranışlarda genel bir artış gözlemlendi. Şiddet filmi seyreden diğer birimde yalnızca fiziksel saldırganlıkta bir artış görüldü. Nötr film seyreden birimlerden biri genel olarak saldırganlıkta bir düşüş gösterdi. Öteki nötr film biriminde ise bir değişiklik görülmedi.

Bu alan deneyinin hemen hemen aynısı iki alan deneyi de Parke ve arkadaşları (1977) tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmıştır. Bunların ilkinde iki yaşama biriminden birindeki erkek çocuklara beş gün şiddet filmleri, diğerlerindeki ise gene beş gün süreyle şiddet içermeyen filmler gösterildi. Denekler araştırmacılar tarafından gözlemlendi ve 14 saldırgan davranış bakımından değerlendirildiler. Daha sonra, bu 14 saldırgan davranış genel kişilerarası, sözel ve fiziksel saldırganlık göstergeleri elde etmek için birleştirildi. İstatistiksel çözümler şiddet içeren filmleri seyreden birimdeki çocukların, filmleri görmeden önceki göre, anlamlı ölçüde daha saldırgan olduklarını gösterdi. Bu çalışmada, ayrıca, her birimdeki denekler, öntest sonuçlarına bakılarak, yüksek düzeyde saldırgan olanlar, düşük

düzeyde saldırgan olanlar olmak üzere iki gruba ayrıldılar. Sonra dört gruba varyans analizi uygulandı: yüksek ve düşük düzeyde saldırgan gruplar; şiddet içeren ve içermeyen filmleri seyreden gruplar. Çözümleme sonuçları şiddet filmlerini gören deneklerin, film haftası boyunca, şiddet içermeyen filmleri gören deneklerden daha saldırgan olduklarını gösterdi. Film haftasından bir hafta sonra, yüksek düzeyde saldırgan şiddet filmi grubu dışında, diğer bütün grupların deneyden önceki düzeylerine geri döndükleri görüldü. Bu grup deneklerin her iki ölçek üzerinde de deney öncesine göre biraz daha yüksek puan ortalaması tutturdıkları gözlemlendi. Düşük düzeyde saldırgan, şiddet içermeyen film grubunun genel saldırganlık puanı ortalaması ise biraz düşüktü. Bu deneyde kullanılan nötr filmler, denekler tarafından, saldırgan filmlerle karşılaştırıldığında, daha az çekici, daha sıkıcı, daha az heyecan verici ve daha aptalca bulunmuşlardı. İkinci deneyde bu bakımlardan saldırgan filmlerle aynı düzeydeki nötr filmler kullanıldı. Filmler ya bir gece ya da beş gece gösterildiler. Diğer bir deyişle, araştırmada dört koşul vardı: bir gece şiddet filmi, beş gece şiddet filmi, bir gece nötr film, beş gece nötr film. Her koşula yalnızca bir yaşama birimi ayrılmıştı. Şiddet filmi seyretme koşullarındaki denekler, deneyden önceki durumları ile karşılaştırıldığında, genel olarak, daha saldırganlardı.

Friedrich ve Stein (1973) bir ana okulundaki çocukların tümünü sınıflarında üç gruba ayırdılar. Denekler gruplar halinde saldırgan, olumlu sosyal, ya da nötr televizyon programları seyretmeye götürüldüler ve günde 1 olmak üzere, gruplarına uygun 12 film seyrettiler. Fiziksel, sözel, düşlemsel ve nesnelere yönelik saldırganlık ölçümleri çocukların serbest oyun saatlerinde yapılan gözlemlere dayandırıldı. Dört saldırganlık ölçeğinin hiç biri açısından erkekler, kızlar, ve erkek-kız bileşimi grup için filmlerin bir etkisi görülmedi. Ancak, araştırmacılar denekleri deneyden önceki durumları temelinde yüksek düzeyde ve düşük düzeyde saldırganlar olmak üzere ikiye ayırdılar. Bu durumda, başlangıçta yüksek düzeyde saldırgan olan deneklerin bütün gruplarda filmleri gördükten sonra daha az saldırgan oldukları gözlenirken, başlangıçta düşük düzeyde saldırgan olan deneklerin ise daha saldırgan oldukları görüldü. Film türünün anlamlı bir ana etkisi yoktu.

Loye, Gorney, ve Steele (1977) evli çiftlerin gönüllü olarak katıldıkları çalışmalarında televizyon seyretmenin etkilerini araştırdılar. Her erkek eş beş tür programdan birini seyretti: yüksek düzeyde olumlu sosyal davranış içerikli, yüksek düzeyde şiddet içerikli, her ikisi baki-

mından da yüksek içerikli (karışık), genelde nötr, ya da normal olarak seyredilen programlar. Erkek eş kendisine ayrılan programları bir haftanın pazartesi gününden pazar gününe kadar seyretti. Aynı zamanda, her kadın eş de kocasını gözlemledi, ve değişik ölçekler üzerinde onun davranışlarını değerlendirerek kaydetti. Temel ölçüt kocanın huyunda pazartesi akşamından pazar gününe kadar gözlenebilecek değişikliklerdi. Şiddet içeren programları seyredenlerin daha saldırgan oldukları, öteki koşullardakilerin ise değişmedikleri görüldü. Diğer bir deyişle, şiddet içerikli programları izleyenlerin huylarında daha saldırganlık yönünde anlamlı bir değişiklik gözlenirken, olumlu içerikli programları seyredenlerin huylarında eskisine oranla daha az saldırganlık yönünde anlamlı bir değişikliğe tanık olundu. Bireysel değişikliklerden, hiç biri anlamlı değildi.

Milgram ve Shotland (1973) ülkemizde de gösterilen, sevilen televizyon dizisi "Hastahane"den (Medical Center) araştırma için özel olarak hazırlanan bir öyküyü kullanarak bir dizi çalışma yaptılar. Öyküde karısının hastalığı ve hastahanedeki işinden atılması sonucu ciddi parasal sorunları olan genç bir adam hastahaneye bağış toplama kutularından bir çoğunu kırarak içlerindeki paraları çalar. Öykünün bir çeşidinde adam yakalanır ve tutuklevine gönderilir; ikinci bir çeşidinde çaldığı paralarla kaçır; üçüncüsünde ise bir kutudan para çalmak amacı ile yola çıkar fakat sonuçta kutuya para atar. Böylece, öykünün ikisi olumsuz, biri olumlu toplumsal davranış içeren üç çeşidi vardır. Çalışmalardan birinde deneklere bir tiyatrodaki değişik öyküler gösterilir, ve araştırmaya katılmalarının karşılığı olarak, verilen adresten daha sonra alınmak üzere, bedava bir radyo-sözü verilir. Denekler yaklaşık olarak bir hafta sonra hediyelerini almak üzere verilen adrese gittiklerinde boş bir oda ile karşılaşır. Odanın yakınında bir yerde, televizyon öyküsünde gördüklerine benzer bir bağış kutusu vardır. Gizli televizyon kameraları deneklerin davranışını kaydeder. Sonuçlar, *Hastahane* dizisinin değişik biçimlerini gören gruplar arasında hırsızlık açısından bir farkın olmadığını gösterdi. Bu çalışmanın az değişik biçimlerinden oluşan bir dizi başka araştırma gerçekleştirilmiştir. Değişik öyküleri seyreden gruplar arasında genelde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Böylece Milgram ve Shotland saldırganlığın taklide dayalı olarak öğrenildiğine ilişkin bir kanıtın bulunmadığı sonucuna varmışlardır.

Hennigan ve arkadaşları (1982) 1949-1952 yılları arasında televizyonun Amerika Birleşik Devletleri kentlerine yayılmasının durdurul-

muş olmasından yararlanarak bir araştırma yaptılar. Amerikan Federal İletişim Komitesi 1949 yılından 1952 yılına kadar TV ruhsatı vermeyi durdurdu. Böylece bazı A.B.D. kentleri 1949'dan önce televizyona kavuşup 1952'ye kadar onu yaşarken, diğer bazı kentler televizyona 1952'nin ortalarında kavuşmuştur. Eğer televizyon suç oranlarında artışlara neden oluyorsa, durdurma öncesi kentlerde suç oranları, bu kentlerde televizyon yayınlarının başlamasından hem ön sonra, dondurma sonrası televizyona kavuşan kentlerde olduğundan daha fazla artmalıydı. Öte yandan, birkaç yıl sonra dondurma sonrası kentlerde televizyon yayınları başladığında ise, bu kentlerdeki suç oranları, durdurma öncesi kentlerde olduğu gibi artmalı ve iki tür kent arasındaki fark kapanmalıydı. Hennigan ve arkadaşları televizyonun şiddete dayalı suçlar, ev soygunları ve araba hırsızlıkları üzerinde bir etkisini bulamadılar. Yalnızca, televizyon girdikten sonra küçük hırsızlık olaylarının arttığına ilişkin bazı bulgular elde ettiler. Ve bu etkinin saldırganlık duygularından ya da taklitten değil, daha fakir insanların genelde televizyonda görülen daha varlıklı insanları seyretmelerinin neden olduğu görece yoksunluktan kaynaklandığı sonucuna vardılar. Diğer bir deyişle, televizyonu olan kentlerle olmayan kentler arasında suç oranları bakımından bir fark bulunamamıştır.

Son bir çalışma da Phillips (1983) tarafından yapılmıştır. Phillips A.B.D.'de profesyonel ağır sıklet boks şampiyonluk maçlarının ülkede işlenen cinayetlerin sayısı üzerindeki etkisini araştırmıştır. 1973-78 arasında 18 ağır sıklet şampiyonluk maçı yapılmış ve araştırmacı her maçtan sonraki 10 gün içinde işlenen cinayet sayısını bularak, bunu hesapladığı normalde beklenen sayı ile karşılaştırmıştır. Phillips'in sonuçlarına göre, cinayet sayısı her maçtan sonraki 3., 4., 6., ve 9. günlerde artmaktaydı. En büyük artış 3. günde görülüyordu. Diğer bir çözümlenme artışların yalnızca maç A.B.D. dışında olduğunda, televizyonda gösterildiğinde, ve 3. gün beklenen sayının yüksek olması durumunda arttığını gösterdi. Ek olarak, eğer maçın yenik düşen boksörü beyazsa, cinayet kurbanı genç beyazların sayısında maç günü, 2 ve 8 gün sonra artışlar görülüyordu. Bu sonuçlara bakarak Phillips boks maçlarının cinayetlerde artışa yol açtığı ve bunun da modelden öğrenme ile açıklanabileceği kanısına vardı. Bu çalışma bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir (Baron ve Reiss, 1985a; 1985b)

Görüldüğü gibi, alan deneyleri ya da doğal deneylerden elde edilen sonuçların tam anlamıyla tutarlı oldukları söylenemez. Ters yönlere bulgular bile vardır. Örneğin, Feshbach ve Singer (1971) saldırgan

TV programları seyreden çocukların saldırgan olmayan programları seyredenlerden daha az saldırgan oldukları yönünde bulgular elde etmişlerdi. Bu durumda, "ilişkisel araştırmalarda durum nedir?" sorusu akla gelmektedir. Orada bir tutarlılıktan söz edilebilir mi?

İlişkisel Çalışmalar

Gerçek yaşamda televizyonun saldırganlık üzerindeki etkisini ortaya koymada laboratuvar deneylerinin değeri konusunda ciddi bir tartışma söz konusudur (Freedman, 1986; 1984; Friedrich-Cofer ve Huston, 1986; Huesmann ve Malamuth, 1986). Öteki yöntemlerle karşılaştırıldığında, laboratuvar deneyi yöntemi bağımsız değişken dışındaki değişkenlerin kontrolüne çok daha fazla olanak sağlayan bir yöntemdir. Dolayısıyla, saldırganlığı gözleme ile saldırganlık arasındaki nedensel ilişki (eğer varsa) hakkında en açık ve saf kanıtlar da laboratuvar deneyi ortamlarından elde edilebilir.

Ancak, daha önce de değinildiği gibi, laboratuvar deneyinin önemli sınırlılıkları da vardır. Bunlardan biri araştırmamanın süresi ile ilgilidir. Laboratuvar deneyleri çok kısa sayılabilecek bir sürede bitmek zorundadır. Bu yüzden, etkileri oldukça uzun bir süre sonra ortaya çıkabilecek bir değişkeni araştırmaya elverişli olmayabilirler. Bazı araştırmacılar bu güçlük nedeniyle alan deneylerine yönelmişlerdir (Parke ve arkadaşları, 1977). Fakat alan deneyleri de zaman açısından sınırlı olmak zorundadırlar çünkü araştırmacılar alanda değişkenleri çok uzun süre kontrolleri altında tutamazlar.

Freedman (1986) laboratuvarında kullanılan saldırgan davranışların gerçek yaşamdaki saldırgan davranışların yalnızca benzerleri olduklarını ileri sürmektedir. Deneklerin "şişirme bebekleri" yumruklamalarına, elektrik şoku vermelerine, ya da başkalarının dikkatlerini dağıtmak için bir düğmeye basmalarına yol açan deneysel değişkenler vurma, tekmeleme, ya da birini yumruklama gibi başka saldırgan davranışlarda bir artışa neden olmayabilir. İlişkisel araştırmalar bu sorunların bir kısmını çözümler.

Ayrıca, laboratuvar araştırmalarında kullanılan yayın malzemesi evlerde gerçekten seyredilen program ya da yayın türlerinin yalnızca küçük bir bölümünü temsil eder. Deneysel araştırmalar kullandıkları program türlerini, kısmen kontrolü arttırmak için, sınırlı tutmaktadırlar. Çoğu araştırmalar yalnızca bir ya da iki tür program gözleminin etkisine bakmaktadırlar. Bu nedenle, laboratuvar deneylerinde kullanılan malzeme ya da şiddet filmleri evlerde gözlenenleri temsil et-

meyebilir. Ek olarak, çocuklar evlerinde pek çok saat televizyon seyretmektedirler ve bunun yalnızca bir bölümü saldırganlıktır. Şiddet içeren davranışlar nötr ya da olumlu toplumsal davranışlar içine gömülü ya da serpiştirilmiş olarak gözlemlendiğinde davranış üzerinde pek etkili olmayabilir.

Freedman'a (1984) göre, alan deneyleri televizyonda saldırganlığın gerçek yaşamda saldırgan davranışları arttırdığına ilişkin nedensel denencenin en iyi sınanabileceği araştırma türü olmakla birlikte, doğal ortamlarda araştırma yapmak güçtür. Bu nedenle, alan deneylerinde televizyonun etkisinin açıkça gösterilememiş olması böyle bir etkinin hiç olmadığı anlamına da gelmeyebilir. Bu yüzden, ilişkisel araştırmaların sonuçlarına da bir göz atmakta yarar vardır.

Genel olarak, araştırmacılar (Freedman, 1986; Turner ve ark., 1986; Freedman, 1984) televizyon seyretme ile saldırganlık arasındaki ilişkinin yaşla artması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu inancın temelinde "eğer televizyon seyretme saldırganlıkta bir artışa neden oluyorsa, daha fazla televizyon seyretme saldırganlıkta daha fazla bir artışa neden olmalıdır." mantığı yatmaktadır. Aşağıda bu konudaki ilişkisel araştırmaları temsil ettiği inanan bir ilişkisel araştırmalar örnekleminden bazı çalışmaların özetleri verilmiştir. Bu araştırmaların seçilmesinin nedeni genellikle televizyon, izleyenlerde saldırganlığı arttırmada etkilidir görüşünde olan araştırmacılarla, bu etki konusunda kuşkulu olan araştırmacılar arasındaki tartışmada en çok adı geçen çalışmalar olmalarındandır.

Singer ve Singer (1980) televizyonda saldırgan davranışları seyretme ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi, ilkinde ortalama 48 aylık olan erkek ve kız çocuklar için bir yılda dört kez hesapladılar. Erkek çocuklar için hesaplanan ilişki katsayıları birinci hesaplamadan dördüncü hesaplamaya sırasıyla, .01, .24, .19, ve .19 idi. Kız çocuklar için aynı katsayılar gene sırasıyla, -.11, .17, .64, ve -.01 idi. Bu ilişki katsayılarına bakıldığında özellikle yaşa bağlı olarak düzenli bir artış görülmektedir.

Singer ve ark. (1984) uzun süreli bir çalışmalarında televizyonda saldırgan davranışları gözleminin gözleyenlerin davranışları ve dünyaya ilişkin tutumları üzerindeki etkilerini araştırdılar. Özet olarak, bu araştırmacılar bir dizi aile değişkeni ile çocukların televizyon seyretme alışkanlıklarının (1) çocukların dünyaya ilişkin tutumları (dünyayı korkutucu bir yer olarak algılayıp algılamadıkları), (2) gösterdikleri doğrudan saldırgan davranışlar, (3) okuldaki uyumları ve (4)

sabır ve bir şey için bekleme yetenekleri üzerindeki etkilerine baktılar. Singer ve arkadaşlarının özellikle ilgilendikleri aile değişkenleri (1) ana-babanın çocuklarını eğitirken (disipline ederken) güç ve cezaya başvurma sıklıkları, (2) annenin düşlem gücü, ve (3) ailenin televizyon seyretme alışkanlığı idi. Bu çalışma 1977'de başladı ve 63 çocuk üzerinde yapıldı. Çalışma başladığında çocukların yaş ortalaması 4, 1982'de bittiğinde ise 9'du. Aile değişkenlerine ilişkin bütün veriler anababa ve çocuklarla görüşmeler yolu ile toplandı. Sonuç olarak, her çocuğun araştırma başlamadan önceki saldırganlık düzeyini kontrol ettikten sonra, araştırmacılar çocuklarda daha sonraki saldırganlıkla saldırgan içerikli televizyon seyretme, okul öncesi saldırgan içerikli TV seyretme ve anababanın fiziksel cezaya başvurma sıklıkları arasında anlamlı ilişkiler buldular. Ek olarak, kendilerine uygulanan "Korkutucu Dünya Testi" nden aldıkları puanın en güçlü kestiricisi çocukların televizyon seyretme alışkanlıklarının derecesi idi. Ayrıca, daha çok televizyon seyreden çocukların, daha az seyredenlerle karşılaştırıldığında, beklemeyi gerektiren durumlarda daha sabırsız oldukları görüldü.

Milavsky ve arkadaşları (1982) televizyonda şiddetin saldırgan davranış üzerindeki etkilerini araştırmak için iki çalışma yaptılar. Birinci çalışmada 7-12 yaşları arasında 2400 erkek ve kız çocukla ilgili veriler çözümlendi. Bu çocukların televizyon seyretme alışkanlıkları ile saldırganlıkları üç yıllık bir süre içinde 6 kez ölçüldü (Mayıs 1970, Kasım 1970, Şubat 1971, Mayıs 1971, Mayıs 1972, ve Mayıs 1973). Birinci çalışmada her ölçüm için iki değişken (televizyon seyretme süresi ve saldırganlık) arasındaki ilişki katsayısı hesaplandı. Bu ilişki katsayıları erkek çocuklarda birinci ölçümeden altıncı ölçmeye sırasıyla .22, .13, .15, .17, .16, ve .19'du. Kız çocuklarda ise gene sırasıyla .37, .29, .32, .26, .21, ve .30'du. İkinci çalışmada 600 ergen erkekle ilgili veriler çözümlendi. Bu grupta 5 kez ölçüm yapıldı, ve dört saldırganlık ölçütü vardı. Saldırgan içerikli TV seyretme ile saldırganlık değişkenlerinden her biri arasında yaşlara göre hesaplanan ilişki katsayıları tutarlı bir artış göstermekten uzaktı. Örneğin, televizyonda şiddet içerikli program seyretme ile kişisel saldırganlık değişkeni arasındaki ilişki katsayıları birinci ölçümden beşinci ölçüme sırasıyla, .16, .13, .07, .15, ve .11'di. Öğretmene karşı saldırganlığa ilişkin katsayılar ise gene sırasıyla, -.06, .09, .08, .07 ve .11'di. Milavsky ve arkadaşları her iki çalışmanın sonuçları için de pek çok ilişki katsayısı ve anlamlılık hesaplamaları yaptılar ve bunlardan yalnızca birkaçı ancak anlamlı idi. Bu sonuçlara bakarak araştırmacılar az sayıdaki anlamlı ilişkinin şansa bağlanabileceği, ve dolayısıyla, televizyonda saldırgan içerikli

film seyretme ile saldırgan davranış arasında anlamlı bir ilişkinin, genelde, bulunmadığı yargısına vardılar.

Huesmann ve diğer birkaç araştırmacı yayın araçlarında şiddet ve saldırgan davranış üzerinde üç yıl süreli kültürlerarası bir araştırmanın bulgularını vermişlerdir. Araştırmada beş ülkeden 1000'in üzerinde çocukla ilgili veriler çözümlenmiştir. Araştırmanın yapıldığı ülkeler; Avustralya (Sheehan, 1986), A.B.D. (Huesmann ve Eron, 1986), Finlandiya (Lagerspetz, ve ark., 1986), İsrail (Bachrach, 1986), ve Polonya'dır (Fraczek, 1986). Bu araştırmacılar A.B.D.'de yapılan uzun süreli araştırmalarda televizyonda şiddet seyretme ile saldırgan davranış arasındaki ilişkilere ilişkin bulguların genellenebilirliklerini sınıamışlardır. Huesmann ve Eron (1986) televizyon seyretmeye ilişkin altı ölçüm yapmışlardır: televizyon seyretmede düzenlilik, tercih edilen programların saldırganlık düzeyi, genel olarak televizyonda saldırgan davranışları seyretme derecesi, bütün televizyon kahramanları ile özdeşleşme derecesi, saldırgan kahramanlarla özdeşleşme derecesi, ve şiddet içerikli programların algılanan gerçekçiliği. Bu televizyon değişkenleri ile her ülkede kız ve erkek çocuklarda saldırganlık arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bu değişkenlerle saldırganlık arasındaki ilişkilerin ülkeden ülkeye değiştiği görülmektedir. Araştırmacılar televizyon değişkenleri ile çocuklarda saldırganlık arasında beş ülkenin beşinde de olumlu ilişkiler bulmuşlardır. Ayrıca, daha az saldırgan çocuklarla karşılaştırıldığında, daha fazla saldırgan olan çocukların, Avustralya dışındaki tüm ülkelerde saldırgan televizyon kahramanları ile daha fazla özdeşleşmek eğiliminde oldukları görülmüştür. Huesmann ve Eron (1986) yaptıkları çözümlenmeler sonunda, erken yaşlarda televizyon seyretme ile daha sonra saldırganlıkta görülen artışlar arasında olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Bu iki yazar erken yaşlarda televizyon seyretmeye ilişkin üç değişkenden birine bakılarak A.B.D., Finlandiya, ve Kentsel İsrail'de kızlar için saldırganlıktaki değişikliklerin kesitilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak, öteki ülkelerde televizyon seyretme ile saldırganlık arasındaki ilişkiler kızlar için anlamlı değildi. Daha sonra aynı yazarlar A.B.D.'de önceden saldırgan olma ile televizyonda saldırgan içerikli film seyretme arasında hem erkek ve hem kızlarda olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Aynı sonuçlar diğer ülkeler için anlamlı değildi.

Eron (1982), kendisi, Huesmann ve arkadaşlarının yaptıkları bir çalışmadan elde edilen sayısal sonuçları vermektedir. Bu çalışmadaki Amerikalı denekler için televizyon seyretme ile saldırganlık arasındaki

ilişki katsayıları bir örneklemden birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar için sırasıyla, .21, .23, 25; diğer bir örneklemden olanlar için ise gene sırasıyla, .22, .23, ve 26 idi. Eron bu yazısında, ayrıca, Finlandiya, Polonya ve Avustralya'ya ilişkin bulgular da vermektedir. Finlandiya'da ilişki katsayılarında belli bir örüntü ya da düzenlilik görülmemektedir. Polonya'da sınıf ilerledikçe ilişki katsayıları düşmekte, Avustralya'da ise her iki örneklem için de ilişki katsayıları I. sınıfta .02, üçüncü sınıfta da .22'dir. Özet olarak, ilişki katsayılarında yaşla birlikte çok küçük ama genel bir artıştan söz edilebilir.

Huesmann (1982) ilişki katsayılarını kız ve erkekler için ayrı ayrı vermiştir. A.B.D. örneklemini için erkeklerde ilişki katsayısı I. sınıftan 5. sınıfa sırasıyla, .16, .20, .19, .18 ve .20 idi. Kızlar için aynı ilişki katsayıları aynı sıra ile .21, .25, .20, .26 ve .29'du. Görüldüğü gibi, zamana bağlı olarak küçük bir artma eğilimi göze çarpmaktadır. Huesmann öteki ülkeler için de veriler sunmuştur. Finlandiya ve Polonya'dan elde verilere dayalı ilişki katsayıları zamanla genel bir artma eğilimi göstermektedir. Finlandiya'da erkeklere ilişkin katsayılar I. sınıftan 4. sınıfa yaklaşık olarak .03'den .30'a çıkmakta, sonra .04'e düşmekte ve sonra tekrar .40'a çıkmaktadır. Kızlar için aynı katsayılar, gene aynı sıra ile .14, .02, .05, ve -.58'di. Polonyada durum biraz daha karışık görünmektedir. İlişki katsayıları erkekler için birinci sınıfta .30'dan üçüncü sınıfta .26'ya düşerken, kızlar için I. sınıfta .07'den 3. sınıfta .24'e çıkmıştır.

İlişkisel çalışmalarda televizyon seyretme ile saldırganlık arasında nedensel bir ilişki kurulabilir mi? Böylesi çalışmaların ilişkinin yönü, yani söz konusu iki değişkenden hangisinin neden, hangisinin sonuç olduğu konusunda kesin bilgi vermemesi yüzünden bu soruya kesin bir yanıt verebilmek de güçtür. Zira, aralarında ilişki bulunan iki değişkenin ikisindeki değişikliklerin de nedeni görülemeyen ya da farkına varılamayan üçüncü bir değişken olabilir. Bu durumda yapılabilecek tek şey belki de, değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu savını güçlendirecek bütün kanıtları ortaya koymak ve ilişkinin inanılabilir başka açıklamalarının geçerli olmadığını inandırıcı bir biçimde savunmaktır. İşte Belson (1978) bunu yapmaya çalışmıştır: Bir çalışmada olası üçüncü değişkenlere dayalı açıklamaların geçersizliğini kanıtlayabilmek amacıyla, Londra'da yaşayan 12-17 yaşları arasındaki 1565 genç erkekte oluşan bir örnekleme görüşmeler yapmıştır. Böylece, televizyon seyretmenin geçmişteki durumu, saldırgan davranış ve pek çok başka değişkene ilişkin bilgi toplamıştır. Ayrıca,

saldırgan TV programı seyretme ve saldırgan davranışın olası 227 kestiricisini belirlemiştir. Bunlar yaş, demografik bilgi, çevre özellikleri, yöresel bilgiler, aile durumu, fiziksel güç, fiziksel olgunluk, okul türü, okul başarısı ve okula karşı tutumlar, çocuk yetiştirme uygulamaları, mizaca ilişkin bilgiler ve benzerleri idi. Bundan sonra Belson ilk olarak, denekleri çok ve az televizyon seyredenler olmak üzere ikiye ayırarak ve değişik saldırganlık ölçümleri açısından iki grubun ortalamalarını hesaplayarak televizyon seyretmenin saldırganlık üzerindeki etkisini görmeye çalıştı. İkinci olarak da, denekleri her saldırganlık değişkenine ilişkin olarak yüksek ve düşük düzeydekiler olmak üzere ikiye ayırarak iki grubun ortalama televizyon seyretme süreleri ile karşılaştırdı. Bütün bunlardan amaç, televizyon seyretme-saldırganlık ilişkisi ile saldırganlık-televizyon seyretme ilişkisini karşılaştırmaktı. Birincisinin ikincisinden daha güçlü çıkması durumunda televizyonda şiddet ile saldırganlık arasında nedensel bir ilişki vardır savı güç kazanacaktı. Araştırmada dört saldırganlık değişkeni vardı: (1) saldırganlık eylemlerinin toplam sayısı, (2) ciddilik derecesine göre ağırlık verilmiş saldırgan eylemlerin toplam sayısı, ve (4) daha ciddi saldırganlık eylemlerinin toplamı. İlk üç değişkene ilişkin olarak, saldırgan içerikli TV seyretmenin saldırganlık üzerindeki etkisi tersi etkiden daha güçsüz ya da önemsizdi. Dördüncü değişkene (ciddi saldırganlık eylemleri) ilişkin olarak, ileriye doğru etki (saldırgan içerikli TV-saldırgan davranış), tersi (saldırgan davranış-şiddet içerikli TV) etkiden daha güçlü idi. Belson, genelde ele alındığında, sonuçlarının şiddet içerikli TV seyretme ile saldırgan davranış arasında nedensel bir ilişki öngören denenciyi desteklediği sonucuna vardır. Fakat Belson'un bu çalışması bir çok açıdan eleştiriye uğramıştır. (Freedman, 1984). Bu eleştirilere burada yer verilmeyecektir.

Öte yandan Freedman'a (1984; 1986) göre başka bazı olasılıklar da vardır. Önce, çoğu ilişkiisel çalışmalar yalnızca birkaç yılı kapsamaktadır. Bu süre ilişki katsayılarında bir artışa yol açacak kadar uzun olmayabilir. İkinci olarak, şiddet içerikli TV seyretmenin saldırganlık üzerindeki etkisi birikimli olabilir, ancak, etki kısa bir süre sonra en yüksek düzeyine ulaşır ondan sonra artmayabilir. Üçüncü olarak, televizyonun etkisi birikimli fakat ertelenmiş olabilir. Yani seyretme eyleminden yalnızca belli bir süre sonra ortaya çıkabilir. Kısaca, çocukların şiddeti içerikli programlara özellikle duyarlı oldukları bir dönem bulunabilir. Bu dönemden önce ve sonra TV seyretme daha sonraki saldırganlık üzerinde o kadar etkili olmayacak ve dolayısıyla da TV seyretme ile saldırganlık arasındaki ilişkinin yaşla artması bek-

lenmeyecektir. Tersine, önemli olan belli yaşlarda TV seyretmedir ve bu yaşlardaki seyretme süresi ölçümleri ile daha sonraki saldırganlık arasındaki ilişkilerin yüksek olması beklenir. Özet olarak, önceki saldırganlık sonraki TV seyretme arasındaki ilişkinin düşük olması (çünkü henüz etki ortaya çıkmamıştır) beklenirken, önceki TV seyretme ile sonraki saldırganlık arasındaki ilişkinin yüksek olması beklenir. Gene Freedman'a (1984) göre, eğer böyle tutarlı bir ilişki bulunabilirse, bu, öngörülen nedensel ilişkiyi destekleyebilir. Ancak, bu tartışmanın inandırıcı olabilmesi için "etkili olan TV seyretme değil saldırganlıktır" savının geçersiz kılınması gerekmektedir. Dolayısıyla, önceki saldırganlıkla sonraki TV seyretme arasındaki ilişkinin tersi ilişkiden anlamlı olarak daha düşük çıkması beklenir. Bu nedenle, önemli ilişki katsayılarının erken yaşlarda TV seyretme ve saldırganlık; önce TV seyretme sonra saldırganlık; önce saldırganlık sonra TV seyretme arasındaki katsayılarıdır. Eğer, önce TV sonra saldırganlık arasındaki ilişki diğerlerinden yüksek bulunursa TV seyretme ile saldırganlık arasında nedensel bir ilişki vardır tezi güç kazanacaktır. Aşağıda bu konularda bir fikir verebilecek bir araştırmadan söz edilecektir.

Eron ve arkadaşları (1972) 1960 yılında 875 öğrenci üzerinde bir çalışma başlatmışlardır. Elde ettikleri verilerle, on yıl sonra tekrar ilişki kurabildikleri ilk grubun 735 üyesinin 427'sinden elde ettikleri veriler arasındaki ilişkilere bakmışlardır. Onuncu yılda deneklerin ortalama yaşı 19'du ve gene ortalama 12,6 yıllık bir okul yaşamını geride bırakmışlardı. Her iki veri toplama dönemi içinde saldırganlık ve televizyon seyretme ile ilgili değişik ölçümler yapılmıştır. Saldırganlık hem üçüncü ve hem de onüçüncü sınıflarda akranlara sorularak ölçülmüştür. Ek olarak, 3. sınıfta anababaların çocuklarına ilişkin saldırganlık değerlendirmeleri kullanılırken, 13. sınıfta çocukların kendi saldırganlıklarını değerlendirmeleri, çocuklardan her birine ilişkin suç kayıtları, ve Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri'nden iki ölçek kullanılmıştır. Saldırgan içerikli TV seyretme ise her iki dönemde de çocuklara en çok sevdikleri TV programları ve TV seyretmekle geçirdikleri süre sorularak ölçülmüştür. Daha sonra bütün TV programları iki bağımsız değerlendirici tarafından saldırgan ve saldırgan olmayan programlar biçiminde iki gruba ayrılmıştır. Üçüncü sınıfta televizyon seyretme ile akranlarca değerlendirilen saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki (.31) bulunmuştur. Üçüncü sınıfta TV seyretme ile gene üçüncü sınıfta saldırganlık arasında aynı yaş ilişkisi (.21) de anlamlı idi. Görüldüğü gibi, ileriye doğru atlamalı yaşlara ilişkin katsayı aynı yaşa ilişkin olandan biraz daha yüksektir; geriye doğru atlamalı yaşlara

ilişkin olandan (.01) ise anlamlı olarak daha yüksektir. Bu sonuçlar saldırgan içerikli TV seyretmenin saldırganlık üzerindeki birikimli etkisine ilişkin denenciyi destekler görünmektedir. Ancak, bu örtüntü yalnızca erkekler için söz konusudur. Kızlarda aynı ilişkiler anlamlı bulunmamıştır. Öte yandan, erkekler için bile, 13. sınıfta yapılan üç saldırganlık ölçümünden yalnızca birine ilişkin olarak yukarıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Üçüncü sınıfta TV seyretme ile 13. sınıfta deneklerin kendilerince belirlenen saldırganlıklar ve gene 13. sınıfta Minnesota çok Yönlü Kişilik Envanteri ile ölçülen saldırganlık arasındaki ileriye doğru atlamalı yaşlar ilişkileri sırasıyla, .10 ve .12 idi. Bu iki ilişkinin ikisi de anlamlı değildi, ve 3. sınıftaki aynı yaş ilişkilerinden oldukça daha düşüktü.

Bütün bu sonuçlara ilişkin olarak araştırmacılar ne düşünmektedirler? Kısaca sonuçlar ne anlama gelmektedir? TV saldırganlığı gerçekten arttırmakta mıdır? Aşağıda tartışma bölümünde de bu sorulara yanıt verilmeye çalışılacaktır.

Tartışma

Daha önce de belirtildiği gibi, yayın araçlarında saldırganlığın çocuklarda saldırganlık üzerindeki etkisine ilişkin araştırma ve çalışmalarından birbirinden oldukça farklı iki sonuç çıkarılmaktadır. Bunlardan birine göre, yayın araçlarında, özellikle de, televizyonda saldırgan davranışları gözleme çocuklarda saldırganlığı arttırmaktadır, bunda kuşku yoktur. Diğerine göre ise, sonuçlar bu kadar kesin bir yargıya varmayı güçleştirecek kadar tutarlılıktan uzaktır; televizyon saldırganlığı arttırıcı yönde etkili ise bile, bu üzerinde uzun boylu durmayı ya da paniğe kapılmayı gerektirecek ölçüde bir etki değildir. Bu iki görüş üzerinde kısaca fakat ayrı ayrı durmakta yarar vardır.

TV Etkilidir Görüşü

Bu görüşe inananlar araştırma sonuçlarının, özellikle de, laboratuvar deneylerinin kuşkuya yer bırakmayacak denli açık ve tutarlı olarak TV'de saldırganlıkla gerçek yaşamda saldırganlık arasında nedensel bir ilişkiye işaret ettiğini, alan deneyleri ile ilişkisel çalışmalarda sonuçların güçlü bir biçimde ortaya çıkmadığını, ve tam anlamıyla tutarlı olmadığını, ancak, büyük bir çoğunluğunun nedensel ilişki denencesini destekler nitelikte sonuçlar verdiğini ileri sürmektedirler. Bu görüşe inananlardan Geen ve Thomas'ın (1986) gözden geçirdiğimiz araştırma sonuçlarına ilişkin görüşleri aşağıda kısa kısa özetlenmiştir.

1- Modelden öğrenme ya da taklide dayalı öğrenmeye ilişkin laboratuvar deneyleri TV'de saldırgan davranışları seyretmenin çocuklarda saldırgan davranışları arttırdığını kuşkuya yer bırakmayacak bir tutarlılıkla göstermektedir.

2- TV'de gözlenen saldırgan davranışların, taklitle açıklanması kolay olmayan, kendilerinden farklı saldırgan davranışları arttırdığı yönünde bulgular vardır. Bu tür davranışlar modelden öğrenme ile açıklanamazlar, ama Berkowitz'in (1984) geliştirdiği bilişsel yeni çağrışım ya da etkinlik yayılması yaklaşımı ile pek alâ açıklanabilirler. Bu yaklaşıma göre, TV'de gözlenen saldırgan davranışlar kendileri ile aralarında çağrışımsal bağların bulunduğu diğer saldırgan fikir, duygu, ve davranışsal eğilimleri etkinleştirirler.

3- TV'de ahlâksal olarak onaylanan türden saldırganlığı seyreden birey saldırgan davranışın, kısırtılma durumlarında uygun bir davranış olduğu sonucunu çıkarabilir.

4- Yayın araçlarında saldırganlık, gözleyenlerde uyarılmayı artırabilir, bu uyarılmışlık hali de daha sonra saldırganlığı artırabilir.

5- Deneysel araştırmaların çok büyük bir çoğunluğu Feshbach'ın TV'de saldırganlığı gözleminin sembolik bir boşalmaya ve dolayısıyla, daha sonraki saldırgan davranışlarda bir azalmaya yol açtığı yolundaki denencesini desteklememiştir.

6- Geniş kapsamlı alan deneyleri laboratuvar deneylerinden elde edilen sonuçları destekleyici yönde bazı sonuçlar vermiştir.

7- Benzer biçimde, ilişkisel araştırmalarla alan araştırmalarından da yayın araçlarında saldırganlıkla gerçek yaşamda saldırganlık arasında kurulan nedensel ilişkiyi destekleyen bazı sonuçlar elde edilmiştir.

TV'nin Etkisi Tartışmalıdır Görüşü

İkinci görüşe, yani televizyonun izleyenlerde saldırganlığı arttırıp arttırmadığının henüz kesin olarak söylenemeyeceğine inananlardan Freedman ve arkadaşlarının (1978) görüşleri de aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1- Yayın araçlarında saldırganlığın çocuklarda saldırganlığı arttırdığına ilişkin denenceyi en çok destekler görünen laboratuvar deneyleri aşağıdaki nedenlerle eleştirilebilir. Bu deneylerin dış geçerlikleri kuşkuludur. Dış geçerlik çok yalın biçimiyle "sonuçların evrene

genellenebilirlik derecesi" olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle dış geçerlilik laboratuvar koşulları ile araştırma konusu değişkenlerle ilgili gerçek yaşam koşulları arasında çok önemli farklılıkların bulunmaması anlamını taşır. Diyelim ki evren ergenlerdir. En çok da erkek ergenlerin evde saldırgan içerikli TV seyrettikten sonra sokağa çıkıp suç işlemlerinden korkulmaktadır. Laboratuvarında gözlenen saldırgan içerikli filmlerden elde edilen sonuçlar bu gerçek yaşam durumlarına, yani ergenlerin evlerinde TV seyretmeleri durumlarına genellenebilir mi? Bu soruya olumlu yanıt verebilmek zordur çünkü laboratuvarında kullanılan şiddet filmleri ile TV'de gösterilen şiddet filmleri arasında şu önemli farklar vardır:

a) Bağımsız değişkenler açısından farklar vardır. TV seyretmenin tersine laboratuvarında deneklere gösterilen filmler genellikle çok kısadır ve tek bir şiddet öyküsünden oluşurlar. Gerçek yaşamda ise normal bir çocuk bir gecede 4 saate kadar, bir dizi farklı programdan oluşan TV seyretmektedir. Her program bir romantik öyküler, mizah, özgeci davranış, kahramanlık ve, saldırganlıkla hiç ilgisi olmayan, başka her türlü insan davranışı karşımını içermektedir. Böylece, laboratuvar deneylerinde saldırgan modelleri deneklere kısa ve yoğun olarak gösterme yerine, gerçek yaşamdaki TV'de çocuklara kopye edebilecekleri hemen her türlü davranışı içeren programlar sunulmaktadır. Diğer bir deyişle, laboratuvarında genellikle tek bir saldırgan davranış görülürken TV'de çok geniş bir davranış çeşitlemesi söz konusudur.

b) Laboratuvar deneyleri ile gerçek TV arasında, genellemeyi güçleştiren, önemli farklılıklardan biri de bağımlı değişken, yani gözle-yenin gösterdiği saldırgan davranışlardır. Bütün deneylerde bu saldırganlık izin verilmiş saldırganlıktır. Deneklerin yanlış olduğunu, sonucunda kınanacaklarını, ayıplanacaklarını, ya da cezaandırılacaklarını bildikleri türden saldırgan davranışlar ölçülmez. Denekler şişirme bir bebeğe vurmanın, hakaret etmenin, ya da, bir balonu patlatmanın kendileri için olumsuz bir sonuç getirmeyeceğini bilirler. O açıkça bir oyuncaktır, gerçek bir insan hatta canlı bile değildir. Gerçekte şişirme bebeği dövdükleri için cezalandırılan modelleri seyreden çocuklarda saldırganlığın büyük ölçüde azaldığı görülmektedir. Daha büyüklerde ise saldırgan davranış olarak deneklerin bir yalancı deneye ne kadar şiddetli ve uzun süren elektrik şoku vaerdiklerine bakılır. Deneye bir öğrenme deneyinde olduğu ve bir öğretmen olarak öğrenci rolündeki kişiyi yaptığı hatalar için cezalandırması gerektiği söylenmiştir. Bunun ise denek için olumsuz hiç bir yönü yoktur.

c) Gerçek yaşamda en çok kışkırtılmamış saldırılar, silahlı soygun, dövme, ırza geçme ve cinayetler konusunda kaygı duyulur. Labaratuarda ise bağımsız değişken olarak böylesi ciddi saldırgan davranışlar ölçülüp gözlenemez.

d) Labaratuarda gösterilen saldırgan davranışlar karşılığında genellikle öd alınması korkusu yoktur. Gerçek yaşamda ise saldırganlık genel olarak karşılıksız kalmaz.

e) Labaratuvar deneylerinde saldırganlık ölçümü filmin seyredilmesinden hemen sonra yapılmaktadır. Bunun nedeni, gecikmenin filmin etkisini azaltacağı korkusudur. Gerçekten yedi dakikalık bir filmin birkaç saatten fazla sürecek bir etki yapmasını beklemek güçtür. Bir çok çalışma böyle filmlerin etkisinin çok kısa sürede ortadan kalktığını göstermektedir. Gerçek yaşamda ise TV'nin etkisi bu kadar kısa bir zamanda görülemez. Şiddet içerikli film seyreden çocuk elinde bıçakla caddeye fırlayıp adam öldürmeye kalkmaz.

Bütün bu nedenlerle, labaratuarda şiddet filmleri benzeri gerçek yaşam koşullarında olduğundan daha fazla saldırgan davranışa yol açarlar.

2- Alan deneylerine gelince, alanda yani doğal ortamlarda yapıldıkları için bir dereceye kadar yukarıdaki eleştiriler dışında tutulabilirler. Genelleme sorunu daha az ciddidir. Ancak, bunlarla ilgili başka sorunlar vardır. Bu sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

a) Gözden geçirdiğimiz alan deneylerinden de anlaşılacağı gibi, bu tür araştırmaların tutarlı sonuçlar vermedikleri görülmektedir. Bazıları gerçek yaşamda seyredilen saldırgan içerikli TV'nin seyredenlerde saldırganlığı arttırdığını gösterirken, diğer bazıları böyle bir etkinin bulunmadığını göstermektedir.

b) Hatta bazı araştırmalar gerçek yaşamda saldırgan içerikli TV seyretmenin daha sonraki saldırgan davranışları, sembolik bir boşalmaya yol açarak, azalttığını bile göstermektedir. Özetini verdiğimiz Feshbach ve Singer (1971) çalışması bunlardan biridir.

c) Gerçek yaşamda şiddet içerikli TV seyretmenin saldırganlığı arttırdığını gösteren alan deneylerinin bir çoğu da eleştiriye açıktır. Ancak, bu deneylerden her birinin eleştirisi bu yazının amacı dışındadır.

3- İlişkisel araştırmalar için de alan deneyleri için söylenenler söylenebilir. Zira burada araştırmacıların karşılaştığı sorunlar daha çok ve daha büyüktür. Değişkenlerin sayısı pek çok, kontrol edilmeleri

ya da göz önünde tutulmaları daha güçtür. Aralarında ilişki aranan değişkenlerin nedeni gözden uzak kalmış üçüncü bir değişken olabilir.

Kısaca:

- a) İlişkisel araştırmaların sonuçları da tutarsızdır,
- b) TV'de saldırganlığın gerçek yaşamda saldırganlığı arttırdığı denencesini destekleyen ilişkisel çalışma sayısı çok azdır,
- c) TV'de saldırganlıkla gerçek yaşamda saldırganlık arasındaki ilişkiler ortalama olarak .01'le .20 arasında değişmektedir. Bu ilişkilerin güçlü ilişkiler olduklarını söylemek olanaksızdır. ¹⁶

SONUÇ

Psikologların büyük çoğunluğunun TV'de şiddetin çocuklarda saldırganlık eğilimini arttırdığına inandığı kesindir. Hatta sokaktaki insanın da genelde bu inancı paylaştığı söylenebilir. Eğer televizyondan birşeyler öğreniliyorsa ki, bunda kuşku yoktur, saldırgan davranışlar da öğrenilebilir. Bu öğrenme, TV'de gözlenen saldırgan kahramanın gösterdiği saldırgan davranışların taklidi ya da böyle davranışların ilişkili başka saldırgan davranışları çağrıştırıp etkinleştirmesi biçiminde olabilir.

Ancak, TV'den saldırganlığın öğrenilmesi, başka davranışların öğrenilmesinden farklı olabilir. Saldırganlığın üç türünden söz edilebilir: toplum tarafından onaylanmayan "düşmanca" saldırganlık; belli koşullar altında onaylanan "gerekli" saldırganlık; toplumca ne yasaklanan ne de onaylanan "izin verilmiş" saldırganlık (Freedman ve ark., 1978). Toplumda etkili işlev görebilmek için bireyler bunları öğrenmek zorundadırlar. Saldırganlıklarını hiç bir zaman denetim altına alamayanların özgür kalmalarına izin verilmeyecektir. Saldırganlığa hiç başvurmayanların durumları, gerektiğinde onu kullananlarınkinden daha kötü olabilir. Dolayısıyla, önemli olan çocuklara hiç bir zaman saldırmamayı öğretmek değil, saldırganlığın ne zaman uygun olup, ne zaman uygun olmadığını öğretmektir. Önemli diğer bir nokta da, çocuklara düşmanca saldırganlığın, toplum tarafından onaylanmayan saldırganlığın öğretilmemesidir. Böylesi saldırganlık ise genelde ödüllendirilen davranışları değil, tam tersine cezalandırılan ya da cezalandırılması, en azından kınanması olasılığı yüksek davranışları içerir. Durum bu olunca, çocukların TV'de gözledikleri ve sonuçta kendileri için zararlı olabilecek saldırgan davranışları, gerçek yaşamda, normalde (TV'siz koşullarda) beklendiğinden daha fazla tekrarlayaca-

larını ya da benzer saldırgan davranışlara çok daha fazla başvuracaklarını düşünmek, biraz insanı küçümsemek, ve onu, ayırt etmeksizin gördüğü her davranışı taklit eden robotumsu bir yaratığa indirgemek olur. İnsan yavrusu, eğer ruhsal olarak bir özürü yoksa, bebek denilebilecek yaşlarda bile, gerçek ile filmi, filmde yapılabileceklerle gerçekte yapılabileceği ayırt edebilecek kapasitedir. Nitekim gözden geçirdiğimiz sonuçlar da bu görüşü destekler niteliktedir. Bulgular, TV'de saldırganlığın çocuklarda saldırganlığı büyük ölçüde arttırdığı yargısına varmamızı sağlayacak denli kesin ve tutarlı değildir. Eğer gerçek yaşamda, saldırgan davranışlar ödüllendirilip özendiriliyorsa, çevre gerçek saldırgan modeller açısından zenginse, ya da koşullar saldırganlık duygularını denetim altında tutulamaz ölçülere çıkarıyorsa, o zaman da, saldırgan davranışların öğrenilmesinin ayıbı büyük ölçüde TV'ye yıklmamalıdır.

TV programları politikası açısından, sorun kanıtların suç ve şiddet olaylarını azaltabilmek için, belli eğlence programlarında sınırlandırmaları gerekli kılabilecek kadar güçlü olup olmadığına karar vermektir. Diğer bir çokları arasında, işsizlik, mezhep ayrımcılığı, ırk ayrımcılığı, geçekondü bölgesi koşulları, kötü sağlık koşulları, (özellikle ruh sağlığı sorunları olanlar için), silahların ve alkolün bolluğu ve kolay elde edilebilirliği, küçük kendi kendini yöneten topluluklar halinde yerleşmeyen oldukça hareketli bir nüfus, ve çocukların sorunlarına karşı duyarsızlık gibi, hepimizin şiddete yol açtığını bildiğimiz toplumsal koşullar vardır. Bize öyle geliyor ki, televizyon ve filmler böylesi önemli toplumsal etmenlerin üzerinde ve ötesinde saldırganlığı artırıcı yönde yalnızca küçük bir katkıda bulunabilirler.

Dolayısıyla, herhangi bir kısıtlama ya da sınırlandırma konusunda çok dikkatli olma zorunluluğu vardır. Bu gün yönetim televizyonda bir çıkıklama olayını sergilemenin yasa dışı olduğuna karar verebilir; yarın başka yönetim, izleyenler taklit edebilirler kaygısı ile zınayı göstermenin yasa dışı olduğuna karar verebilir. Bir sınırlandırma, kısıtlama ilkesi benimsendikten sonra, nerede durulacağını kestirmek giderek güçleşir. Bu yüzden televizyon ve filmlerde şiddetin kişilerarası saldırganlık üzerindeki etkileri konusu rahat ve akademik sorun olmaktan uzaktır. Soruna karşı ilgi ve duygularımızın derecesi ne olursa olsun, yeterli kanıt elde etmedikçe, belli bir tarafı tutmamamız gerektiğini bilmek zorundayız. Çoğu psikologların TV'de şiddetin çocuklarda saldırgan davranışları artırdığına inandığı doğrudur, fakat bize göre, gerçek deneysel kanıtlar zayıftır ve kendi başlarına, eğlence programlarında kısıtlama ve sınırlamaları haklı gösteremez [Freedman ve ark., 1978, s. 254-255]

KAYNAKÇA

- Anderson, J., ve Bower, G., (1973). *Human associative memory*. Washington D.C.: V.H. Winston.
- Bachrach, R.S., (1986). *The differential effects of observation of violence on Kibbutz and city children in Israel*. In L.R. Huesmann ve L.D. Eron (Eds.), *Television and the aggressive child: A cross-national comparison* (s. 201-238). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Bandura, A., (1965). *Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, 589-595.
- Bandura, A., Ross, D., ve Ross, S.A., (1961). *Transmission of aggression through imitation of aggressive models*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575-582.
- Bandura, A., Ross, D., ve Ross, S.A., (1963 a). *Imitation of film-mediated aggressive models*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 3-11.
- Bandura, A., Ross, D., ve Ross, S.A., (1963b). *Vicarious reinforcement and imitative learning*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 601-607.
- Bandura, A., ve Walters, R.H., (1963). *Social learning and personality development*. New York: Holt, Rinehart ve Winston.
- Baron, J.N., ve Reiss, P.C., (1985a). *Same time next year: Aggregate analyses of the mass media and violent behavior*. *American Sociological Review*, 50, 347-363.
- Baron, J.N., ve Reiss, P.C., (1985b). *Reply to Phillips and Bollen*. *American Sociological Review*, 50, 372-376.
- Belson, W., (1978). *Television violence and the adolescent boy*. Hampshire, England: Saxon.
- Berkowitz, L. (1984). *Some effects of thoughts on anti-and prosocial influences of media events: A cognitive-neoassociation analysis*. *Psychological Bulletin*, 95, 410-427.
- Berkowitz, L., ve Geen, R.G., (1966). *Film violence and the cue properties of available targets*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 525-530.
- Berkowitz, L. ve LePage, A., (1967). *Weapons as aggression-eliciting stimuli*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 7, 202-207.
- Bower, G., (1981). *Mood and memory*. *American Psychologist*, 36, 129-148.
- Collins, A., ve Loftus, E. (1957). *A spreading activation theory of semantic memory*. *Psychological Review*, 82, 407-428.
- Eron, L. (1982). *Parent-child interaction, TV violence, and aggression of children*. *American Sociologist*, 37, 197-211.
- Eron, L., Huesmann, L.R., Lefkowitz, M.M., ve Walder, L.O., (1972). *Does television violence cause aggression?* *American Psychologist*, 27, 253-263.
- Fraczek, A. (1986). *Socio-cultural environment, television viewing and the development of aggression among children in Poland*. In L.R. Huesmann ve L.D. Eron (Eds.), *Television and the aggressive child: A cross-national comparison* (s. 201-238). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Feshbach, S., ve Singer, R.D., (1971). *Television and aggression: An experimental field study*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Freedman, J.L., (1984). *Effect of violence on aggressiveness*. *Psychological Bulletin*, 96, 227-246.
- Freedman, J.L., (1986). *Television violence and aggression: A rejoinder*. *Psychological Bulletin*, 100, 372-378.
- Freedman, J.L., Carlsmith, J.M., ve Sears, D.O., (1978). *Social Psychology (third edition)*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Friedrich, L.K., ve Stein, A.H., (1973). *Aggressive and prosocial television programs and the natural behavior of children*. *Child Development*, 38 38 (No.4).

- Geen, R.G., ve Thomas, S.L., (1986). *The immediate effects of media violence on behavior*. Journal of Social Issues, 42, 7-27.
- Harvey, O.J., ve Rutherford, J., (1960). *Status in the informal group: Influence and influencibility at differing age levels*. Child Development, 31, 377-385.
- Hennigan, K.M., Del Rosario, M.L., Heath, L., Cook, T.D., Wharton, J.D., ve Balder, B.J., (1982). Impact of the introduction of television on crime in the United States: Empirical findings and theoretical implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 461-477.
- Huesmann, L.R., (1982). *Television violence and aggressive behavior*. In D. Pearl, L. Bouthilet, J. Lazer (Eds.), *Television and behavior: Ten years of scientific progress and implications for the Eighties: Vol. 2. Technical Reviews* (s. 220-256). Washington, D.C.: National Institute of Mental Health.
- Huesmann, L.R., ve Eron, L.D., (1986). *The development of aggression in American children as a consequence of television violence viewing*. In L.R. Huesmann ve L.D. Eron R(Eds.), *Television and the aggressive child: a cross-national comparison* (s. 45-80). Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Huesmann, L.R., ve Malamuth, N.M., (1986). *Media violence and antisocial ehavior: An overview*. Journal of Social Issues, 42, 1-6.
- Lagerspetz, K., Vlamero, V., ve Akademi, A., (1986). *Television viewing and aggression in Finland*. In L.R. Huesmann ve L.D. Eron (Eds.), *Television and the aggressive child: A cross-national comparison* (s. 81-117). Hillsdale, NJ.: Erlbaum.
- Landman, J., ve Manis, M., (1983). *Social cognition: Some historical and theoretical perspectives*. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychollgy* (Vol. 16, s. 49-23). San Francisco: Academic Press.
- Lefkowitz, N.M., Lefkowitz, N.M., Blake, R.R., ve Mouton, J.S., (1955). *Status factors in pedestrian violation of traffic signals*. Journal of Abnorand Social Psychology, 51, 704-706.
- Leyens, J.P., Parke, R.D., Camino, L., ve Berkowitz, L., (1975). *Effects of movie violence on aggression in a field setting as a function of group dominance and cohesion*. Journal of Personality and Social Psychology, 32, 346-360.
- Liebert, R.M., ve Fernandez, L.E., (1970). *Imitation as a function of vicarious and direct reward*. Developmantal Psychology, 2, 230-232.
- Lövaas, O.I., (1961). *Effect of exposure to symbolic aggression on aggressive behavior*. Child Development, 32, 37-44.
- Loye, D., Gorney, R., ve Steele, G., (1977). *An experimental field study*. Journal of Communication, 27, 206-216.
- Milavsky, J.R., Stipp, H.H., Kessler, R.C., ve Rubens, W.S., (1982). *Television and aggression: A panel study*. New York: Academic Press.
- Milgram, S., ve Shotland, R.L., (1973). *Television and antisocial behavior: Field experiments*. New York: Academic Press.
- Parke, R.D., Berkowitz, L., Leyens, J.P., West, S., ve Sebastian, R.J., (1977). *Some effects of violent and nonviolent movies on the behavior of juvenile delinquents*. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 10, s. 135-172). New York: Academic Press.

- Parton, D. A., ve Geshuri, Y., (1971). *Learning of aggression as functions of presence of a human model, response intensity, and target of the response.* Journal of Experimental Child Psychology, 20, 304-318.
- Phillips, D.P., (1983). *The impact of mass media violence on U.S. homicides.* American Sociological Review, 48, 560-568.
- Singer, J.L., ve Singer, D.C., (1980). *Television, imagination, and aggression: A study of preschoolers' play.* Hillsdale, J : Erlbaum.
- Singer, J.L., Singer, D.C., ve Rapaczynski, W.S., (1984). *Family patterns and television viewing as predictors of children's beliefs and aggression.* Journal of Communication, 34, 73-89.
- Turner, C.W., esse, B.W., ve Peterson, Lewis, S. (1986). *Naturalistic studies of the long-term effects of television violence;* Journal of Social Issues, 42, 51-73.